

éjjeli szekrényről a vörösborral teli poharat, mely világít a sötétben, akár egy kicsi planéta. At vannak itatva jóddal, tárnicsgyökérrel. E verseken áthullanak és ezt hallani is lehet, ha fülünket hozzájuk tapasztjuk, a kőpadlón szétszóródó altató drazsék, fájdalomcsillapító pirulák. Szüntelenül ott csörrennek bennük a szikék, az injekciós tűk, fölemelt sebészkeések. De még rajtuk keresztül is, akárcsak az archoz simuló kézen átsejlik a hajnali pirkadat, a remény.

Én Istenem, és László nincs már közöttünk. Itt van még visszafogott hangja Varsóban a Magyar Intézetben, amint szóról szóra, verssorról verssorra, strófáról strófára szavalja el nekünk a „Szépasszonyok mondókáit Gábrielre”. Én is fölolvastam a fordításomat, vagyis inkább lengyelesített változatát, és a lengyel színész is elmondta, de ez nem volt az, nem volt az igazi. László énekelt, László a királyi udvarban volt, és László hangját leste az udvarhölgyek egész kara.

László ott ült köztünk, sok-sok föltett kérdésre válaszolgotott, vallott arról, milyen önfeledten merült el a népdalban. Hiszen ez volt az ő első forrása, amelyből ivott és melyet sohasem felejtett el. László fölemelte a poharat és koccintott legközelebb ülő barátaival. Még halloom a pohár csengését, még látom a napfényes szikrákat a szemében és a borban.

Ő nincs többé a magyar síkságon. Nincs többé szülőfalujában és nincs többé Budapesten. Soha többé nem jön el Varsóba. De itt vannak a rajzai a „Menyegző” nyersfordításához: a sarkantyús eszima, katonacsizma, egy katona oldalán karddal és vigyázzállásban: arccal a magyar történelemnek. Petőfire emlékeztet vagy talán Bemre. Ott van a papíron félretéve egy kard, kivették hüvelyéből, selyemmel kifényesítették, beolajozták, hogy a rozsdá ne marja. Azt hiszem, hogy ez a kard az övé volt, Lászlóé. Mert László nemcsak kiváló költő volt, hanem katona is.

Minden volt egyébként a fiatal magyar költészet számára. Elegendő volt beülni vele valamelyik borozóba, hallgatni Őt, ahogyan a kezdő költőkkel beszélget, amint türelmesen elmagyarázza nekik a szó értelmét, amit bele kívánnak tenni a versbe, hogy erről meggyőződjenek az ember. E beszélgetésekben egyébként nem csupán a versekről esett szó. Hiszen László egész hatalmas intézmény volt, végső menedék, ítélőszéke mindannak, ami magyar, nemzeti, népi, mindannak, ami a legemberibb és az embereknek javára szolgál.

És így él a verseiben. Ilyen marad örökre a mi törékeny emlékezetünkben is. És nem csupán a miénkben. Nem csupán.

(Gimes Romána fordítása)

CZINE MIHÁLY

„Égi s földi virágzás tükre...”

EMLEKEK NAGY LÁSZLÓRÓL

A nagy költők nem véletlenül szólalnak meg, fejtegette Ilyés Gyula Petőfiről szólva, látni lehet, legalábbis visszatekintőn, mikor esett egy nép vajúdsába, hogy megszüljék a „rendkívüli fiút”. Azt is, miként dajkálja, óvja, védelmezi kedves gyermekét, hogy majd a rendkívüli fiú — fölnövekedvén — védelmezze és emelje felnevelő közösségét.

Nagy Lászlót is népe küldte, a maga követeként, kísérte védelmező szeretettel az útján, s a népével összeforrt költő álomi beszéddel, „bajokat dögge bűvölő” igék-

kel ajándékozta meg nemzetét. Egyszer, kisfiúcska korában — megírta Nagy László *A karácsonyfás emberben* — babérlevéltalpakkal elindult a hóba, mezítláb, egy szál ingben. A kovácshoz. Megviselt katonaköpeny jött vele szembe a világháborúból. Ráismert a kis „Zászlóra”. Magához vette, köpenyébe gombolta, „átlótt, sorvadásos tüdije felé; a kisbaltához, mert az volt a belső zsebében”.

Viszatekintve úgy vélte Nagy László, akkor született igazán, mert akkor lépett „először pajzs nélkül a télbe”. Jelképesnek foghatjuk fel mi is a történetet, mint erre Kósa Ferenc is emlékeztetett: író és népe találkozásaként. Ismétlődött majd számtalan változatban; rossz időben, jó időben. Nagy László a maga közösségeért mindig kész volt pajzs nélkül lépni a télbe, s akik csak találkoztak vele, mindjárt felismerték benne, mint valamikor Petőfiben, a szívüknek kedves költőt. S az igaz embert. Aki mindig azonos volt a lírai hősével: „— Se bölcs, se büszke / égi, földi virágzás tükre”.

Így ismertük ott is, azon a telepen, ahol jó tizenkét esztendeig lakozott. Új volt, nagyon is új ez a lakótelep, kint Zugló szélén, a Mogyoródi útnál. Tengeriföldek, lucernások közepén kezdték építeni. A városból villamoson lehetett leginkább megközelíteni, de a villamos eleinte csak az Egressy térig járt, s onnan még odébb voltak a házak, s még kiépítetlenek az utak; az asszonyok félcipője olykor elveszett az őszi sárban. Az új lakók sokfelől jöttek; egymásról korábban nem is igen hallottak. Az első ember, aki minden telepnek kedves ismerőse lett, még mielőtt a nevét megtudhatta volna: egy hallgató, kis bottal ballagó, deres sörényű fiatal ember lett. Aki mindig utoljára szállt fel a mindig zsúfolt villamosra, maga elé engedett, sőt invitált mindenkit, még a suhancokat, az egyenruhás férfiakat is. Szavát hallani sem lehetett; nem avatkozott a mások beszédjébe, nem pörölt a javító mesterekkel, ellenben a szomszédnál is szívesen megcsinálta a csapot vagy a zárat, ha tehetete.

Ezen a lakótelepen ismerhettem meg én is közelebről. Fényes szemekkel néztünk rá kezdettől, mint egykori kollégisták, büszkén emlegettük, Juhász Ferencsel, Simon Istvánnal egy sorban. Gyakran találkoztam vele az Új Hangban is — az akkoriban írt nagy verseit, a *Regét*, a *Havon delelő szívárványt* is az Új Hang közölte —, de hogy embernek is, barátoknak is milyen kivételesen nemes, ezekben az esztendőkből naponta tapasztalhattam.

Legjobban éppen a legnehezebb napokban. A novemberi kormos időkben, 1956-ban. János fiunk, a második gyerekünk akkor volt kicsi, s egy nővérem s két unokaöcsém is nálunk lakott, illetve rekedt akkor. Az ellátás viszont akadozni látszott. Olykor géppuskák is kerepeltek, a szomszéd ház erkélyét — éppen, amelyben Nagy Lászlóék laktak — meg is szaggatták a lövedékek. A mi házuk lakói, s mi magunk is a kisgyerekekkel húzódtunk le a pincébe. S akkor jött Nagy László és Szécsi Margit, a költő házaspár: nincs, nem lehet semmi baj, nyugodjunk csak. Kenyeret hoztak, talán kettőt is: ne vonakodjunk, nekik bőven van, nekik is jó ismerősök hozták, s most csak ketten vannak, Bandika, a kisfiú oda van a lőrinci nagymamánál... Kenyerünk ugyan nekünk is volt elegendő, de a mozdulat mégis felejthetetlen maradt, s valamennyire talán még jelképes is: Nagy László kapta és továbbadta a kenyeret. S feledhetetlen az akkori kardélú arca is: maga ugyan reménytelenül keserű volt — „fejbelőtt mének szédületével” élt —, akkor birkózott a fekete katona látomásával, de nekünk bizalmat sugallt.

Ettől kezdve szaporodtak meg az otthoni találkozásaink. A Kisdobos, ahol dolgozott, megszűnt, megszűnt az Új Hang is; egyelőre nem volt olyan munkahely, ahova naponta bejárhattunk volna. Annál többet kocogtunk egymás ajtaján. Gondjaink rokonok voltak, a gyerekek egy óvodába, majd egy iskolába jártak, s egyre több lett a közös barátunk is. Bárki jött hozzánk, a falunkból, vidékről vagy más országokból érdemes ember, mindig kértem Nagy Lászlót, jöjjön át. Ha tudott, jött is szívesen. Sokan megfordultak a házukban, olykor már nem is értem vagy a családomért, hanem a jó reményért: hátha Nagy Lászlót is láthatják. Bevallom, magam is csábítottam nem egyszer úgy a vendéget: megpróbálom Nagy Lászlót is áthívni.

Laci sejtette is a ravaszkodásom, de nem bánta, érdemes emberekkel szívesen találkozott. Parasztokkal, diákokkal éppenúgy, mint művészekkel és közéleti emberekkel. Sohasem költőként, de mindig emberként. Egy árnyalattal sem fogadott el több kedvességet, mint amennyi mindenkinek dukál. Ő volt a leghalkabb. Ha kedve támadt, ő beszélt a legszívesebben. Le lehetett volna írni, változtatás nélkül közölni minden szavát. Mint igazi epikát.

Csodálatos történetei voltak a diákeveiből is: mikor falujából, Iszkáizról a pápai kollégiumba került, azon tömődött leginkább, hogy tudnak felmenni a lovak a lépcsőn. Az Iparművészeti Főiskolára csak addig járt, kilenc hónapig, míg ki nem zöldre dültek a fák a Vilma királyné úton. Aztán már nem ment be, hiába izengetett neki a kedves Borsos Miklós. Ősszel beiratkozott a Képzőművészetre, ott is csak addig maradt, míg nem jött a tavasz, pedig tanára, Kmetty mester még a húszforintos tandíját is kifizette helyette. Hát becsületből még járt vagy két hónapig. De akkor már a vers volt a nagyobb szerelme. Hova kell egy költőnek járni? A bölcsészkarra. Arra is volt egy novellája: Waldapfel professzor úr éppen Csonkairól beszélt, neki kibuzdulva, lelkesen, de ő szép csöndesen elszunyókált. A padszomszédja felkötötte, mire ő kezdte mondani: *Az ember, a poézis első tárgya...* Tudta már akkor a fél Csonkainait. Jó, dörmögte erre mackó kedvességgel Waldapfel professzor, aludjon csak tovább... Kollégiumi életéről egy Hunyady Sándoros története is volt: elindultak a falukutató irodalom sugallatára ők is, a festőnövendékek, szociográfiát csinálni. Egy kakasos házat választottak. Annak az életét rajzolgatták nagy részvétellel. Lányokat, lavórokat, az elaggott függőfolyosókon száradó női fehérneműket. Novellába, regénybe kínálkozó részleteket mondott bulgáriai útjáról is; kedvvel, otthonosan, hangjával, nézésével egyszerre magához emelve a körülötte élőket. Jelenlétében magunk is valakinek éreztük magunkat, kalácsos, abroszos, igazi ünnepen.

Különösen, mikor dallamba fordultak a szavak. Gyakran, szinte minden alkalommal. Akkoriban sokat énekeltünk. Nemcsak azért, mert fiatalok voltunk — elpergőben volt már a szájból az ifjúság méze —, nem is azért, mert nagyon virágos lett volna a kedvünk. „Víg esztendőkre szomjasan” inkább a „dérkoszorút” akartuk lerázni, s dalban elmondani, amire nem találtunk pontos szavakat, mint a mezősegi rokonok, a Sütő András regényében. Sokan voltunk, sokfelől jöttünk, nagy kérdésekben egyező, részletekben eltérő véleményekkel; a dal segítségével az élesedésre hajlamos vitás kérdések fölé emelkedhettünk. Sorba mondtuk mindenki kedves énekét. Jó torjúak mindig bőséggel voltak jelen az ünnepes napokon, de legmagasabbra mindig a Nagy László és Szécsi Margit énekeivel emelkedtünk. Mikor kedves bolgár és lengyel dalaikat fújták, egymásra vagy az ablakon betekintő égre nézve, mi már inkább csak némán mozgattuk a szánkat. Akkoriban még magnót is azért igyekeztünk szerezni, hogy a kedves dallamokat rögzíthessük. Laci és Margit énekeit külön is felvettük, akár csak a magyarózdai és bözödi népdalokat; ezek jelentették egy időben nálunk a legkedvesebb muzsikát. Addig forgattuk a szalagokat, ünnepeken és köznapokon is — olykor még a parkban dolgozó lányok is az ablak alá gyűltek muzsikát hallgatni —, míg teljesen szét nem szakadoztak. Nagy bánatom, hogy pótlásukra már nem kerülhetett sor. Mire jó magnónk lett, megfogyatkozott a kedv, megtrikáltak a dalos találkozáások.

Míg szomszédok voltunk, nemcsak nálunk, Nagy Lászlóéknál is gyakorta voltak baráti összejövetelek, Margit-napok, László-napok, vagy mindentől független testvéri találkozások. A vendégek közül legtöbbször Juhász Ferencékkal találkoztam náluk — velük voltak a legjobb barátságban —, s Pista öccsével, Zolnay Paliékkal, a muzsikus Vigh Rudiékkal, meg a novellista Szabó Pistával. S egészen „civil” közös barátainkkal: mérnökökkel, tanárokkal, gyermekeink pedagógusaival. Ilyen alkalmakkor is Laci meg Margit volt a legtüneményesebb. A kánai menyegzőn sem érezték jobban magukat a résztvevők, mint Nagy László asztalánál.

S gondolom, Nagy László is jól érezte magát vendégei gyűrűjében. Nálunk is, a sokfelől összejött emberek között. Az esztendőnk során száz meg száz emberrel lehetett így bizalmas találkozás, Kós Károlytól Kányádi Sándorig, Veres Pétertől Utassy Jóskaig — Utassy akkor még bölcsészhallgató volt —, első tanítómától egy-

kori mezítlábas pajtásaimig igen sokan megfordultak nálunk, nem is beszélve a rokonai hadakról. Csak testvérek voltunk tízen, s már mind népes családdal... Oda-hozták ezek a jóemberek, ha nem is a nagyvilágot, de a magyar végeket és periferiákat mindenképpen. Rokonaimat, barátaimat — mint az övéit én is — saját embereinek tekinthette. Ezekben a találkozásokban is volt valami *A karácsonyfás ember* köpenybegombolásából: ha Nagy László járásában nehezkesebb, lehetőségeiben korlátozottabb is volt még, hát odajött hozzá, legalább egy-egy emberével a fél ország. Hogy akkor is érezhesse, mikor újabb könyve nem jelent meg, mikor munkásságára írásos visszhang alig, vagy csipkedőn felelt, hogy az emberek, akikkel találkozhat, szeretik.

Még a szolgálatos rendőrök is becsülő méltánnyal tekintettek rá. Történt egyszer, hogy különösen nagy kedv kerekedett nálunk. Már a fölöttünk lakókat is kértük: jöjjenek, daloljanak velünk, alvásra nagy reményük most aligha lehet. Megesett ez máskor is, de most jöttek a rendőrök. Annak rendje szerint bekopogtak az ablakon — földszinten laktunk —: mi van itt, már éjfél is elmúlt. Hívtuk őket illedelmesen: fáradjanak lejjebb. Be is jöttek, s érdeklődően kezdték vizitálni a jelenlévőket. Mikor Nagy László szép deres fejére ért a tekintetük, egészen barátságosak lettek. Nem koccintottak ugyan velünk — szolgálatban voltak —, de tisztelegve távoztak: mulassunk csak tovább, érezzük jól magunkat. Ha a szomszédok is itt vannak, úgysem zavarhatjuk senki nyugalma. Visszatekintőn mi úgy is mondhatnánk: Nagy László kedvét még a rend jóosztónú őrei is óvták.

A Mogyoródi úti lakótelep — később az a sor ház, amelyik egyikében Nagy László is lakott, a Derkay utca nevet kapta — túrhető lakóhely volt. Óvodája, szép iskolája épült, zenei osztályait, s ott tanító egykori kedves növendékeit Kodály Zoltán is meg-meglátogatta; lassanként jövődó kis erdőcskék között találtak magukat a kétemeletes házak. A környező mezőkön kecskék legeltek, kutyák tanakodtak, a magnó s rádió el-elcsavargó hangjai közé olykor kakaskukorékolás vegyült. A „báránys ég alatt”, a szépen felépült utakon gyermekeket sétáltattak a fiatal házások, és az ünnepi látogatásra érkezett nagyszülők; a vegyülő falusi-városi képekben az ember szinte a vasárnap gyönyöréből is érezhetett némi megelőlegezett aranyport. De azért jó volt innen kimozdulni is. Már 1959-ben is ázrt ment el Nagy László — Szabolcsi Miklós főszerkesztősége idején — az Élet és Irodalomhoz képszerkesztőnek, hogy az egy helyhez kötő fordítás nyűgéből — tízezer sort fordított már addig — egy kicsit legalább szabaduljon, bemehessen akár naponta egy munkahelyre, elbeszélgethessen festőkkel, fiatalokkal. Vagyis találkozhasson emberekkel.

Ezért volt kész már a legelső időkben is író-olvasó találkozókra. Akkor még ritkábbak voltak ezek az alkalmak, s mitagadás, akkor még Nagy Lászlót nem nagyon hívogatták. Első gyűjteményes kötetét, a *Deres majális*t fanyalogva, sőt csipkedve fogadták többen, utána nyolc esztendeig nem is jelent meg egyetlen Nagy László-verseskönyv sem. Ellenben volt írás, amely Nagy László hovatarozását is bizonytalannak vélte. Valaki olyasmit írt róla 1957-ben: noha ennyi meg ennyi ezer forintot vett fel, mégis oppozícióban van... Rettenetesen fáj ez az otromba vád Nagy Lászlónak, de benne a seb is verset hozott; a *Himnusz minden időbent* akkor írta. Rendíthetetlenül vallotta igazát: „enyém itt minden hatalom”. A vele rokon úton járóknak is ez volt a hitet adó bizonyosságuk.

S így tudták az úrt olvasók is. Ezért vállalkozott Surányi Ibolya arra, hogy az Egyetemi Színpadon útjára indítsa a *Költők és kora* sorozatot, Juhász Ferenc, Nagy László, Simon István, Sánta Ferenc, Kamondy László és mások bemutató estjeit. S ez a bizalom mutatkozott meg a vidéki tanároknak is, akik a lehetséges kereteken belül író-olvasó találkozóra hívták, vagy hívták a szívük szerinti alkotókat. Legelőször Debrecenbe s Nyíregyházára.

Az egyik első debreceni találkozás emlékét írás is őrzi: a Juhász Gézáé. Géza bácsi akkor már a hetvenedik éve felé járt, de még változatlanul érzékeny volt az új séreglésekre. Az Ady Társaság egykori szervezője nagy emlékekkel nézte a Deb-

recenben most fellépő ifjakat; Babits, Juhász Gyula és főként a Németh László és Illyésék első debreceni bemutatkozására gondolt, arra a nagy nemzedékre, amely annak idején, a harmincas évek legelején „maga is valahol Kaba táján, a vasúti fülkében eszmélt rá összetartozandóságára”. A mi érkezésünk, s az ifjú rendezőség sürgése Juhász Gézát az Ady Társaság hangulatára emlékeztette.

Jó volt a sejtése, ilyen összeiartozandósági tudatot szerettünk volna magunk is ápolni. Ápolni, mert megszületőben volt az már az Új Hang éveiben, s ha homályosan, tisztázatlanul, de élt bennünk a kedves folyóirat megszűnése után is. Nemcsak az irodalom tájékain munkálkodókban, de színészekben, képzőművészekben és rendezőkben is. Debrecen, s Nyíregyháza az alkalmat jelentette, hogy az Új Hang egykori munkatársainak egy nagyobb csoportja egyszerre, együtt lépjen dobogóra. Juhász Ferenc, Nagy László, Sánta Ferenc és Kamondy László volt jelen. S ott kellett volna lenni — szándékaink szerint — Simon Istvánnak és Váci Mihálynak is. Simon Pistát betegsége tartotta vissza a közös szerepléstől, Váci Miskát a firenzei írókongresszus. Legalábbis akkor úgy tudtuk. S így, ha nem is voltak jelen, verseiket Jancsó Adrienn és Varga Katalin — egy debreceni diáklány — közvetítette. Úgy beszéltünk róluk, mint akikkel teljesen összetartozunk.

Az új irodalom mutatkozott itt be, tétélesség, „harci él nélkül”. Juhász Ferenc-től például a *Rezi bordal*, Nagy Lászlótól a *Himnusz minden időben*, Simon Istvántól a *Hűsvéti körmenet* hangzott el többek között, Sánta Ferenc az *Olasz történetet* olvasta fel. Az egyetem aulájában összesereglett tanároknak és diákoknak nemcsak a hibátlan írásművek tették emlékezetessé az estét, de a szereplők testvéri összetartozásának látványa is. Még teljes volt a barátság, minden szereplő fenn volt mindvégig az emelvényen. „Jólesett látni testvéri lengésüket, mozgásukat — jegyezte fel ezt is merengéseiben Juhász Géza —, ahogy a két előadóművész össze-összemosolygott, vagy ahogy maga Juhász Ferenc vitte ide-oda társainak a hamutartót.”

Jól érezték magukat az írók is: láthatták, tapasztalhatták, hogy van közönsége az új irodalomnak, hogy van, s főként lehetne táboruk. Debrecen nagy bizonyítás volt: periférián veszteglő tanároké volt az est gondolata, de a városi TIT-ben is voltak emberek, akik vállalták a meghívást, s az egyetem legnagyobb helyiségét adta az eszehez — az egyetemen dolgozó irodalombarátok szavára —, s a résztvevőket maga a dékán, Bán Imre köszöntötte. A szemekben pedig fény volt és szeretet.

S hasonlót kellett érezniök az íróvendégeknek Nyíregyházán is. Mert a nyíregyháziak is estet szerveztek a fiatal íróknak, egész gépkocsikaravánnal jöttek elénk Debrecenbe. A nyíregyházi szervezők is pedagógusok voltak, iskolában és szakszervezetben dolgozók, de a város minden rétegét fel tudták sorakoztatni a vendégek fogadására.

Bizodalmat, kedvet adtak ezek az esték nagy mértékben. Bármilyen is lehetett pillanatnyilag a fiatal írók „irodalompolitikai árfolyama”, mellőzték esetleg őket, vagy írásaikat nehezebben jelentették meg, érezhették, hogy az övék az olvasók szíve. Hogy övék — Nagy Lászlóval szólva — „minden hatalom”.

És túl a kedven, vers- és novellatémáikat is adtak ezek az utak. Már szóltunk egyszer róla: Nyíregyházáról Debrecenbe visszafelé menet megálltunk Újfehértón, a Koppantó csárdában. Öreg parasztok üldögéltek benne a bánatukkal, hallgatva a cimbalomszót, s egy arra baktató tehen nézett be az alacsony ablakon. Vers született majd ebből a pillanatból, igazi Nagy László-vers, az *Irtsátok ki a délibábot*. A „kárhóztól sugaras” népség, amely homlokán bárd nyomával, piros rózsával betét a napkeleti betoncsárdába, nem a mitológiából került a versbe. Elők voltak a menetben: költők, írók, barátok.

Nagy Lászlóval és Sánta Ferencsel még különösen sokszor vezetett az utunk Debrecenbe. A debreceni értelmiség és diákság nemcsak a harmincas években volt az új irodalom barátja, az maradt a felszabadulás után is. Különösen a hatvanas évek első felében. Ott az írók nagyon jól érezhették magukat; s csakugyan nekik muzsikáltak. Nemcsak képletesen. Ha a Bikába beléptek, Magyar Jóska máris népdalokra váltott: *Debrecennek van egy vize*... Íróféle embereknek lehetett maradni

még záróra után is az épület keskenyebb szárnyában, különösen, ha Mocsár Gáborral, az ós-debrecenivel már többször is látták valamelyiküket. Nagy László és Sánta Ferenc hírére mindig összefutott minden debreceni tollforgató, a nyugdíj felé haladó Kiss Tamástól az induló Görömbei Andrásig és Márkus Bélaig, bejöttek a bösörmenyiek, Kertész Laci és Székelyhidi Guszti, s hozták magukkal a festőcímborákat is. Kiss Ferit még a lakásán is többször meglátogattuk, ha volt egy kis maradék időnk, olykor Bata Imrét is.

A debreceni címborák olykor elkísértek bennünket távolabbi útjainkra is, Nyíregyházára, Szatmárba; Hodászra és Mátészalkára is. Szatmári útjaink különösen emlékezetesek maradtak; úgy igazán tájékozott, kedves házaspár rendezte ott leginkább az irodalmi esteket. Szatmár-Szabolcs akkoriban mintha erősebben vonzotta volna az írókat. Járt arra Illyés Gyula, Veres Péter és Szabó Pál, s készülődött Németh László is egy szatmári utazásra. Nagy Lászlónak is kedvesnek bizonyult a táj, ezért vállalkozott többször is, általában minden második estendőben a messze útra. Napkeleti portyázásaink egyikét — a második utunkat — meg is örökítette, a *Háromkirályokban*. Az ősz király, a deres király és a barna király, meg a fakír utazásában.

Vonattal Szatmárra körülményes, lassú lett volna az út — Mátészalka az egyik legtávolabbi városkája az országnak —, de voltak jó embereink nagy helyeken is, akik kocsival segíthettek. Akkor éppen a pártközponiban dolgozó régi iskolatárs, maga is szatmári fiú. Ő maga ugyan nem jött, nem jöhetett velünk, de kocsit adott. S a kocsit nevezetes ember vezette. Ahogy magáról mondta: az utolsó fehér fakír. A *Háromkirályokat* Nagy László — ebben is milyen emberi volt — az ő emlékének, Szabó János gépkocsivezető emlékének ajánlotta.

Gondolom, ezt az utat Sánta Ferenc is megírja még egyszer. Én csak apró részleteket jegyeznek ide az útról, adalékként a Nagy László-vers élményi alapjához.

Mondtuk az előbb, hogy Mátészalka nagyon messzi van, legalábbis hazai távolságainkhoz mérten: Nyíregyházán keresztül vagy 340 kilométer. Van valamivel rövidebb útja is, Nyíradonyon keresztül, de hát mi nem a rövidséget kerestük akkor. Tavasz volt, május, én meg szatmári vagyok s nyíregyházi diák voltam; szerettem volna minél többet láttatni pátriámból a Dunántúl kedves költőfiával. Mentünk hát a hosszabb úton, egy kicsit már emlékeink nyomában. Megálltunk Újfehértón, a Koppantónál, a napkeleti betoncsárdánál, ahová korábbi utunkon a tehén is bebámult, s ahol Koca Juli volt a „tüzes kályha”, ráérősen kocsiztunk végig Nyíregyházán, megnéztük a tanítóképzőt, Váci Mihály egykori iskoláját, a házat, amelynek udvarán Krúdy Gyula játszott, s legalább pár percre „megpihentünk” a Szabolcs Szálló presszójában, a régi Koronában, hogy megszoríthassuk a „véletlenül” éppen arra járó kedves egykori tanárom, s régi jó barátaink kezét. A legtöbb nem elírtam: már Nagy László és Sánta Ferenc is barátként nézett a címborákra, korábbi nyíregyházi utunkról, vagy épp pesti találkozásainkról emlékeztek rájuk. Nagy búcsúzkodások után indultunk tovább, mert még be akartunk nézni anyámékhoz is, Hodászra. Koppalló, Kállósemmén, Máriapócs, Nyírbátor: mindenütt sok néznivaló lett volna, de csak a kállai régi megyeháznak, s a bátori Mátyás-korabeli templomnak köszönhattünk illedelmesebben. Pedig jó lett volna megállni, nagyokat szívni a bódító levegőből — akkor virágoztak az útmenti akácok —, nézni a rózsaszínben pompázó almásokat, s legalább visszaintegetni a közeli tornyoknak. De még otthon sem tölthettünk sok időt; hiába szaladt össze hírünkre a rokonság és a szomszédok, akik már ugyancsak ismerősök voltak régebbi találkozásokról. Estére Szalkán kellett lennünk, író-olvasó találkozózn.

Oda is értünk, egy kicsi késedelemmel. Telt ház, mint korábban is, s különösen sok a diák, a fiatal. S már mondom is, amilyen magasan csak mondhatom, Szatmár s íróvendégei — Nagy László és Sánta Ferenc — dicséretét. Hálásan szólok Szabó Jánosról is, a gépkocsivezetőről, aki bennünket ilyen messzire hozott, felemlegetve nevezetességeit: le tudja nyelni az órát, biztosítótűvel összekapcsolja a száját...

nem érez semmi fájdalmat... Ő az utolsó fehér fakír, közvetítettem az úton hallott szavait; benne volt a fényképe a Magyar Ifjúságban is.

S ez az, amit nem kellett volna mondani. A fakírtudomány sokakat izgatni kezdett, s hátul lassan fogyni kezdett a terem. A szünetben, mikor kimentünk egy kis tavaszesti levegőre, különöset láttunk. A holdfényben, az eperfa alatt sok-sok ember, s a sokszoros embergyűrű közepén áll a mi gépkocsivezetőnk egy fatuskón, éppen a száját varrja, egy zsákvarró tüvel... Sánta Feri morgott is, fölhúzott szemöldökkel, miért említettem, hogy itt a fakír, tudhattam volna, hogy akkor már sem a vers, sem a novella nem lesz érdekes. Laci csak mosolygott: ha fakírt láthatnak egyszer életükben, az is jó...

Az est persze így is szép volt, csak elhúzódott a szünet, meg kellett várni a fakírmutatványok végét. A vendéglőben már bezárt a konyha, a restiben próbálkoztunk hát. Ott is csak kocsonya volt — az mindig van a kisvárosi restikben, soká eláll, nem kell melegíteni —, de az sem jutott már mindenkinek. A kíséretünk ugyanis nagyon felszaporodott: az estre Debrecenből, Nyíregyházáról, sőt Bőszörményből is jöttek barátok, s a hodásziak sem nyugodtak bele, hogy épp csak bekukkantottunk az anyám házába, néhányan biciklire ültek és jöttek utánunk. Hogy vagy most, vagy reggel, de visszamenjünk mindenképpen...

A reggelt meg is ígértük. De közbejött valami. A jó szalkaiak felejtetni akarták a vendéglátóipar csorbáját. Kora reggel már ott kopogott az egyik barátunk, a téeszelnök, eperfahordóban érlelt háromesztendő szilvával, és szemérmes kérelemmel: anyámékhoz, Hodászra menet, úgysis arra laknak, kész lett az új házuk, ugorjunk már be hozzájuk, legalább pár percre, kint volt a pályi téeszben már, hozott egy kis malacmáját. S szeretnének azok is beszélni velünk, akik az este nem értek az asztalunkhoz. Vasárnap van úgysis, nem kell annyira sietni... Huncuton mosolygó, egyre bővülő, kuncogó szavaiból jól éreztük ugyan, hogy itt nem fogjuk pár perccel „megúszni”, de ami következett, azt emberfia el nem képzelhette. Elmentünk hozzájuk — reggel 7-re harangoztak —, leültünk a terített asztalukhoz, s fel nem keltünk onnan napszálltáig.

Kezdtek a megígért malacmájjal, a reggelivel, aztán folytattuk a frissen töltött és sütött kolbásszal — „tízórai nélkül csak nem engedhetnek tovább” —, aztán ha már úgysis délre harangoznak, együnk valamit, hátha otthon még nincsenek kész az ebéddel... S már az asztalon is volt a húsleves, a töltöttkáposzta, s a jó ég tudja, hogy mi minden még... S mi ettünk, szinte szófogadóan, pedig hát egyikünk sem volt különösebben étkes természetű. Nagy Laci meg éppen nem, máskor a legfinomabb ételeket is csak a tisztesség kedvéért piszkálta meg a villával, már akkoriban is, vacsora helyett is inkább feketekávéét kortyolgatott, cukor helyett késhegynyi vajat olvasztva fel benne.

De itt mintha ő is meg lett volna babonázva, a kínálgatásokra még ő is képtelen volt nemet mondani. Fel sem tűnt az idő múlása. A ház mindig tele volt, a vendégek jöttek, asztalhoz ültek, bekapcsolódtak a reggelizésbe vagy az ebédelésbe, aztán mentek tovább észrevétlenül, és már mások ültek helyükön. Az állandóságot mi jelentettük az asztalnál, a négy vendég s a gazda, a házigazda, Jámbor Pista. Ő még a székről sem állt fel egész nap, csak mosolygott, töltögetett, s az érkező vendégeket köszöntötte. S jelezte kedves huncutsággal a feleségének: Bözsikém, szívem, még ezt, még azt, még amazt az asztalra...

S Erzsike hozta, kedvesen mosolyogva, egy-egy percre leült, összetelerelte finoman a beszélgetés szétfutó szálait, s máris hozta az újabb tálakat. Pedig hát nemcsak ennyi volt a dolga: egymaga volt a konyhán, sütött, főzött, mosogatott, kisiskolás gyermekei dolgait igazította, közben még az aprójszágot s a malacokat is ellátta, mert azoknak is enni kellett. Hogy csinálta mindezt olyan örvendező pirossággal? Földmunkások lánya volt, munka közben végezte iskoláit, a gimnáziumot is, a jogot is. Neve a járásban már akkor fogalom volt: a leghíresebb ítések egyikéként emlegették az én falumbeliek is.

Lemenőben volt a nap, mikor felálltunk az asztaltól. Az új házat így már csak

nagyjából tudtuk szemrevenni, s otthon, anyáméknál hiába főzték az ebéd után a vacsorát is. Épp csak köszöntünk a reggel óta várakozó testvéreknek, s máris men-
tünk tovább, Debrecenbe, most már a rövidebb úton, a vasárnapló kis falukon ke-
resztül. Debrecenben sem időzhettünk sokat. Ígéretem volt, hogy hétfőn délelőtt a
könyvtárosoknak előadást tartok, méghozzá a romániai magyar irodalomról, Rév-
fűlöpön, a Balaton mellett.

Éjfélkor búcsút vettünk hát Debrecentől is. Az éjjeli sötétben a kocsiban szu-
nyókálhattunk volna — Szabó János biztos kezű ember volt, sohasem karambolozott
—, de mind csak a szatmáriak körül jártunk gondolatban. Petőfi, Ady és Móricz
Szatmár-képét láttuk újraigazoltnak: felséges nép ez, jövőre érdemes.

Közben már pirkadt az ég. Mire a Tisza közelébe értünk, énekelni kezdtek a hajnali
madarak. Szerettük volna tisztán hallani a szavukat. Szajol és Szolnok között vala-
hol, ahol az út jobb oldalát olajfák szegélyezik, ki is szálltunk a kocsiból. Olyan
csodálatosan tiszta volt a reggel, mint ama virágvasárnapon lehetett, mikor a nagy
király útjára zöld ágakat szedeltek. Szedeljük mi is a szép olajágakat, emlékként;
Laciban már verssorok indultak. Meg fogja írni, mondta, ezeket a napokat, versben.
A címe már meg is volt: *Zöld utazás...*

Egyes részleteit meg is írta. Nemcsak a *Háromkirályokban*. A szatmári utak
élményei ott munkáltak az *Asszonyfejű felleg* fülemüleszós, viráglármás soraiban
is, a selymek és hajfűrtök zenéjében, az olajfavirágtól szagos verssorokban. S a más
tájakra vezető utak élményei is. A szépjelű májusok, az olvasóival, a népével való
találkozások táplálták az erejét. Így léphetett mindig magasabbra, fel a fényes
csillagokra.

Nagy László utolsó munkáiból

(VERSFORDÍTÁSOK)

ZBIGNIEW HERBERT

Rólad soha

*Rólad soha nem merek beszélni
hatalmas égbolt városomon
rólatok se tetők ti gátak a lég zuhatagának
s ti bolyhos ereszek házaink szép haja
kémények ti bánat-laboratóriumok
holdból kilököttek nyak-nyújtogatók
s rólatok ablakok nyitottak-zártak
ti haránt megpattanók ha tengeren túl meghalunk*

*Még a házat se írom le
ismeri minden menekülésem s megtérésem
bár pici s nem engedi le hűnyt szemhéját*